

Goedemiddag dames en heren,

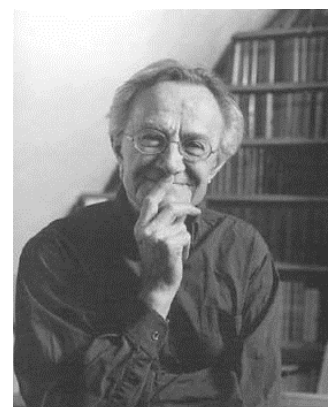
Ik voel me vereerd dat ik hier vandaag tot u mag spreken over de schrijver die ik boven alle anderen bewonder, koester en herlees, Willem Brakman. Ik wil Nico Keuning bedanken voor de uitnodiging en voor de suggestie van een onderwerp. “Je zou,” schreef hij me, “misschien enkele persoonlijke herinneringen kunnen ophalen aan bezoeken van Brakman [...] en Brakman en het postmodernisme kunnen duiden voor een breed, niet-academisch publiek”. Ik zal me inderdaad op die twee elementen concentreren, in omgekeerde volgorde. Eerst vertel ik kort iets over mijn volgens Brakman rampzalige associatie van de schrijver met het postmodernisme. Daarna sta ik wat langer stil bij zijn bezoeken aan ons.

Laat ik beginnen met een herinnering aan dit museum. Bijna twintig jaar geleden, in de winter van 2001, stond ik in dit gebouw met Willem Brakman bij een schilderij van een zekere Liotard. Ik kende de schilder niet, maar dat zegt

meer over mij dan over de kunstenaar. Jean-Etienne Liotard (1702-1789), zo heb ik ondertussen geleerd, leefde in de achttiende eeuw en was vooral bekend als schilder van Turkse taferelen. Brakman wees mij op de naam, keek me bedenkelijk aan en zei: “Liotard, gevaarlijk man.” Hij bedoelde natuurlijk niet de schilder, maar de Franse filosoof, Jean-François

Lyotard (1924-1998), die met zijn studie over *La condition postmoderne* (1979) het postmodernisme eind jaren zeventig op de kaart zette. Brakman vond de man, en bij uitbreiding het postmodernisme, een gevaar omdat de filosoof en de stroming in zijn ogen afrekenden met de waarheid. Alles werd een verzinsel en een spel, niets was nog zeker en niets had nog echt waarde. Dat kon Brakman niet goedkeuren. Zijn schrijven was

immers voor alles een zoektocht naar dingen van waarde. Op het microvlak van de psychologie zocht hij die in de herinnering, op het macrovlak van de wereldbeschouwing en de ideologie zocht hij ze in het grote nee tegen de consumptiemaatschappij, een nee dat hij theoretisch onderbouwde met de neomarxistische filosoof Theodor Adorno, aan wie Brakman zijn langste en meest filosofische beschouwingen wijdde. Maar ik wil het niet te theoretisch maken: alles in het oeuvre van Brakman omarmt de herinnering én wijst de hedendaagse wereld af.

In een andere, al even indrukwekkende omgeving als dit museum, zei Brakman

me dat het een ramp was dat ik hem in een studie als een postmodern schrijver had geanalyseerd. Dat vertelde hij me in de kathedraal van Antwerpen, tussen de schilderijen van Rubens, die de kruisoprichting angstaanjagend gedetailleerd uitbeelden, en het voelde als een bijna goddelijke vermaning. Zijn woorden bevatten ontgoocheling en spijt, dat een criticus die hij voor de rest wel kon appreciëren hem nu associeerde met een stroming die voor hem een symptoom was van de zo

gehate consumptiemaatschappij.

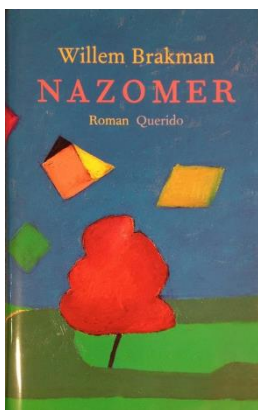
Waarom heb ik dat dan toch gedaan? Kort gezegd omdat ik een andere visie op het postmodernisme heb dan Brakman. Een andere visie ook dan die die courant was en is in Nederland. Voor mij – en ik sluit me daarmee aan bij de Angelsaksische studies van de beweging – is het postmodernisme een kritisch onderzoek van de verhalen waarmee wij ons leven en onze wereld proberen zin te geven. Vaak nemen die vertellingen stereotiepe vormen aan, zoals het clichéverhaal van de self-made man, de cowboy, de vondeling die zijn ouders terugvindt, de detective die alles oplost, het onschuldige meisje dat ten val komt en het dromerige kind dat kunstenaar wordt. Ik ken geen schrijver die meer gebruikmaakt van dergelijke verhalen dan Brakman. Hij omarmt en parodieert ze

met veel plezier en nog meer virtuositeit. Van cowboy Ben over rechercheur Ketel tot buurvrouw Paap en meester Besteman – het lijken allemaal theatrale opvoeringen van clichés. Hun opvoeringen zijn tegelijkertijd indrukwekkend én lachwekkend, heel echt en heel vals. Ze omarmen de stereotypes, maar hollen ze ook uit. Het is een merkwaardige combinatie van bevestiging en kritiek. De clichés waarrond wij ons leven opbouwen worden geëtaleerd. Ze worden als het ware binnenste buiten gekeerd.

Voor mij is het postmodernisme het binnenste buiten keren van het modernisme. De basiselementen van de moderne zoektocht naar een zinvol leven verschijnen hier als onderdelen van een soms komische soms tragische theatervoorstelling. Het is vergelijkbaar met het Centre Pompidou, waar alle technische bouwelementen (zoals buizen en draden) niet verborgen worden, maar nadrukkelijk geëtaleerd.

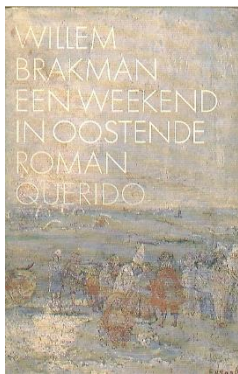
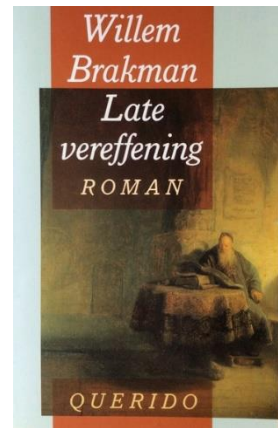

Laat ik nu tot het tweede deel van mijn verhaal komen, een niet-postmodern verhaal over Brakmans bezoeken aan steden als Antwerpen, Leuven en Brussel.

Vooraf moet ik u zeggen dat België in het oeuvre van Brakman een spookachtig land is, vol duistere schimmen, louche zaakjes en merkwaardige eetgewoonten. In *Nazomer* (2003) zegt de ik-verteller: “u weet dat België slecht is voor de vogelstand. Een goede Belg spuugt botjes uit en kraakt schedeltjes tussen de tanden.” (40) Gelukkig is België ook nog iets anders, meer bepaald het bijna mythische land van oorsprong. Of het klopt, zal ik pas na lectuur van de biografie van Nico Keuning weten, maar volgens de verteller van de roman *Late vereffening* (1994) is de familie Brakman (toen nog Braeckman) afkomstig uit Antwerpen. In die roman wordt de vader van Brakman

naar Antwerpen gezonden om een brief te posten – blijkbaar kan dat niet in Nederland. Hij ontmoet een raadselachtige figuur, Rukosofsky. En die legt hem uit waar het in België om draait: “Wat Rukosofsky voor hem ontvouwde was niets anders dan het wereldbeeld waarin hij van kindsbeen af had geleefd” (151) en dat is een angstaanjagende wereld. België is niet het reële land dat de lezer kent, maar de symbolische veruitwendiging van de binnenwereld van de hoofdfiguur, vader Hendrik Brakman.

In *Een weekend in Oostende*, een roman uit 1982, wordt de Belgische kuststad Oostende het Bijbelse decor voor een goddelijke en onvatbare moederfiguur, de sopraan Alice. Oostende lijkt het land van belofte, een aards paradijs:

Het weer is hier droog, zoals ik al zei, bestendig en droog, warm overdag, een ietsje koel in de nacht, een dun dekentje is genoeg. Er groeit hier dan ook van alles [...]: rozen, bougainville, brem, spirea, clivia's [...]. Zelfs de druif tiert hier welig [...]. Daar aan de takken versuikeren de vruchten zoals in het beloofde land, de honing druipt neer want er valt niet tegen op te plukken. (136-7)

Maar er is iets mis. De Oostendse druif geeft “geen goede wijn” (136); er komen geen toeristen naar het beloofde land en de inwoners zijn “getekenden”, zelfs “verlorenen” (139). Ze dragen hun lot met “grote moed” en fijne manieren, maar aan “de onbereikbaarheid” van het perfecte paradijs kunnen ze niet ontkomen (139). Overal in hun paradijs is “de immer en immer aanwezige gedachte aan de dood” (139) – *et in arcadia ego*, zoals de traditie wil. In Oost-ende komt het eind samen met het begin (het oosten van de dageraad).

Ik zou overdrijven als ik zou zeggen dat de bezoeken van Brakman aan onze contreien in het teken stonden van deze zwaarmoedige combinatie van leven en dood. Maar een beetje dood was nooit weg. Zo gingen we in Brussel op verzoek

van Wim kijken naar het huis van de seriemoordenaar Andras Pandy, die zes familieleden had omgebracht. We mochten niet binnen en dat viel tegen. Het boze oog dat Brakman volgens zijn romans bezit, heeft ook hier zijn werk gedaan: een paar jaar nadat Brakman het huis bekeken had, werd het gesloopt.

Wat later stonden we in de koninklijke crypte in de Onze-Lieve-Vrouwkerk van Laken. Deze crypte is volgens de website “de begraafplaats van alle regerende Belgische vorsten en hun echtgenotes, alsook van sommige leden van de Belgische Koninklijke Familie.” Brakman interesseerde zich vooral het graf van koningin Astrid – een mythische figuur in zijn werk, goed vergelijkbaar met Alice uit *Een weekend in Oostende*. Hij werd echt stil toen hij voor dat graf stond. En misschien waren wij niet stil genoeg, of niet geduldig genoeg, want in een brief aan Wim Noordhoek (3 september 2005)¹ schrijft Brakman: “Ik was in gezelschap, koud, kil, vochtig, nauwelijks verlicht. Sombor tot donker aan de randen.

Mijn gezelschap had er gauw genoeg van en liep de stenen trap op. Ik bleef achter voor nog een kort gesprek met klopsignalen. Ik zal hiervan geen verslag doen.”

Het gezelschap bestond altijd uit Gerrit Jan Kleinrensink, vriend en bijna biograaf van Brakman, mijn vrouw Marian en ikzelf. Een van onze zoektochten naar Belgische plekken van herdenking leidde naar Waterloo, een gemeente in Waals-Brabant die haar eeuwige roem dankt aan de slag bij Waterloo, waar Napoleon in juni 1815 definitief verslagen werd. In de zomer van 1995 beklommen we daar de trappen die naar de leeuw leiden. We bezochten het huis

¹ <https://www.avondlog.nl/tags/willem-brakman?page=5>

waar Napoleon had overnacht – hieronder ziet u Brakman op de drempel van dat huis – en we bewonderden het panorama dat ondergebracht is in een rond gebouw. Dat panorama, dat de veldslag op een bijna knusse en huiselijke manier voorstelt, genoot de volle aandacht van Wim. Hij vergeleek het met het Haagse panorama van Mesdag, dat meer dan eens in zijn werk figureert, bijvoorbeeld in de autobiografie *Pop op de bank*.

Het museum van Waterloo etaleerde allerlei relikwieën die direct of indirect en terecht of onterecht geassocieerd werden met de veldslag. Zo bekeken we het dodenmasker van Napoleon (die natuurlijk niet in Waterloo maar in Sint-Helena gestorven is), het houten been van Lord Uxbridge (die natuurlijk niet met dat houten been aan de slag had deelgenomen; hij zou zijn been in de slag verloren hebben en dat zou op het kerkhof van Waterloo begraven zijn – er zijn overigens drie houten benen van de Lord te vinden: in Waterloo, in Londen en in Anglesey). Het meest gefascineerd was Wim door een achter glas geëtaleerde scène waarin Napoleon zich klaarmaakt voor zijn finale moment. Op de foto hieronder ziet u de naar binnen gekeerde blik van Napoleon, niet onvergelykbaar met die van Brakman. Het glas weerspiegelt de figuur van Brakman, waardoor hij als een

schim meespeelt in het *unheimliche* Napoleon-tafereel. Dat is mooi meegenomen want Brakman heeft vaak geschreven over zijn verlangen in een schilderij te stappen, of in een kijkdoos. In dit geval lijkt hij opgenomen in een etalage waarin een tragisch historisch tafereel opgevoerd wordt.

Wat deze foto's niet laten zien, is de oneindige energie die Wim tijdens zijn bezoeken bezat. Hij leek nooit moe te worden. Na onze excursies was er de avondlijke gespreksronde op het terras van ons huis in Leest. Tot twee, drie uur in de nacht praatte Brakman virtuoos en briljant over zijn werk en zijn filosofie. Ik herinner me een lange uiteenzetting over Walter Benjamin en Theodor Adorno. Ik mocht dan wel doceren over die twee heren, maar van Brakman kon ik nog heel wat leren.

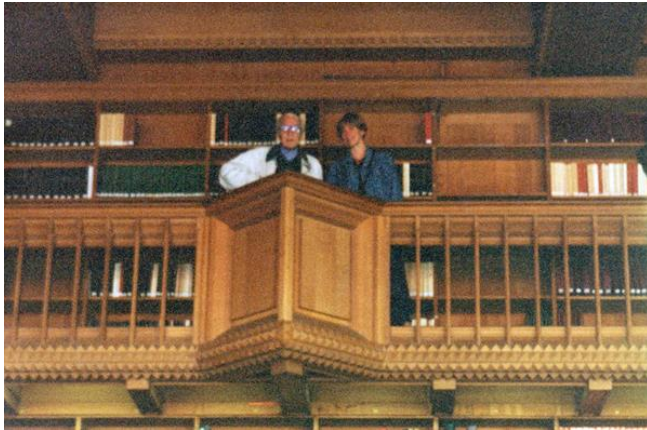

Wat deze foto's ook niet laten zien, is de humor die Brakman op haast elk moment tevoorschijn wist te halen. Ik ken niemand die ernst zo perfect met humor weet te combineren als Brakman. Laat ik afsluiten met een korte impressie van

zijn bezoek aan Leuven. Daarin stonden niet de dood en de herdenking centraal, maar wel de wetenschap en de filosofie. We bezochten het Husserl-archief, maar kwamen niet veel verder dan de tuin. In het stadje vond Brakman nogal wat sporen van zijn collega-schrijver Willem Frederik Hermans, al waren dat slordige sporen. Hier ziet u hem als een niet al te betrouwbare gids wijzen naar Leuvense reïncarnaties van Willem Frederik Hermans. Tussen haakjes: ook hier heeft het boze oog zijn werk gedaan. De hifiwinkel ging jaren geleden dicht en van de apotheek vind ik ook geen spoor meer.

Het bezoek bracht ons naar de universiteitsbibliotheek, meer bepaald naar de schitterende zaal op de eerste verdieping. Brakman bekeek de boekenzee vanaf de gaanderij en zag dat het goed was. Al kon het natuurlijk altijd beter. Zo stond hij te kijken en te luisteren naast Marian. In een brief aan Wim Noordhoek schreef hij hierover het volgende:

Wat doet schrijven, maar ook wat doet praten? Ik stond in Leuven met de vrouw van Bart Vervaeck (een begenadigd kritikus) in de enorme Borgesachtige bibliotheek, een universum van leren banden. Hoort, hoort, zei ik, hark, the glad sound! Ik hoor niets zei de zo schone vrouw. Luistert, luistert, zei ik, hoe alle boeken hetzelfde fluisteren. Wat dan? Moeilijk, moeilijk... o wat moeilijk. Het lijkt een ruis, maar het zijn woorden. Een goed oor is nooit weg in de letteren. Zo'n scherp gehoor heeft de Paus ook. Elke keer als hij een vliegtuig verlaat, zakt hij in elkaar. Men denkt dat hij te ongeneeslijk dik is en zwakke beentjes [heeft], maar hij hoort de aarde fluisteren 'kusje... kusje'. Een toespeling, een prater met diepgang, een die het onzegbare weet te zeggen. Maar geen kus kon er af. Dat moet ook niet, want schrijverschap is lijden, met een prise zelfkwelling.
(Brief aan Wim Noordhoek 16/10/2001)

De schrijver die Brakman was, zag niet alleen meer dan wij, hij hoorde ook veel meer. Hij was een visionair auteur die achter het duister kon kijken én een indrukwekkende verteller die dat duister ten gehore bracht. Ongetwijfeld zal de biografie van Nico Keuning de lezers hier weer van overtuigen en hen naar het werk van Brakman leiden.